

Ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ
καὶ τὸ πνεῦμα τῆς σύγχρονης τεχνολογίας,
ἦτοι ὁ φετιχισμὸς τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας

Σεβ. Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου
κ. Ἱεροθέου (Βλάχου)*

Εἰσαγωγικά

Τὸν τελευταῖο καιρὸ προβληματίσθηκα ἔντονα μὲ τὴ σύγχρονη τεχνολογία, κυρίως μὲ τὴ λεγομένη «τεχνητὴ νοημοσύνη», καὶ ἀπὸ πλευρᾶς χρήσεως, καὶ ἔγραψα διάφορα ἄρθρα, τὰ ὁποῖα συμπεριελήφθησαν στὸ βιβλίο μου *Εἰκόνα τοῦ σύγχρονου κόσμου*¹, γιατί ὅλα πρέπει νὰ τὰ ἀντιμετωπίζουμε μέσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς θεολογίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διαφέρει σαφέστατα ἀπὸ ὅλες τὶς θεολογίες, δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς προελεύσεως.

Προβληματίσθηκα ὡς πρὸς τὸν ὄρο, διότι ἀπὸ πλευρᾶς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ἡ λεγομένη «νοημοσύνη» δὲν ταυτίζεται μὲ τὰ μηχανήματα οὔτε μὲ τὴν «εὐφυΐα» τους, ἀλλὰ εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸν νοῦ, ὁ ὁποῖος διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν αἴσθηση, τὴ διάνοια, τὴ φαντασία καὶ τὴ δόξα. Ἀκόμη, προβληματίσθηκα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅπως ἐξελίσσεται ἡ λεγομένη τεχνητὴ νοημοσύνη, ἡ ὁποία, ἐπαναλαμβάνω καὶ ἐδῶ, πρέπει νὰ ἀποκαλεῖται «τεχνητὴ εὐφυΐα», τείνει νὰ προχωρήσει

* Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου κ. Ἱερόθεος (Βλάχος) εἶναι Καθηγητὴς Διδακτορικοῦ Προγράμματος τοῦ The Antiochian Orthodox Institute, Antiochian House of Studies (H.P.A.), Ἐπίτ. διδάκτωρ τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Τμήματος Ἱατρικῆς τῆς Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ὑγείας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

1. Βλ. Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου Ἱερόθεος, *Ἡ εἰκόνα τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ἄνθρωπος, κόσμος καὶ μετάνθρωπος*, ἐκδ. Ἱερὰ Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), 2025, σσ. 281-434.

στὴν ὑπέρβαση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, καὶ νὰ καταλήξει στὸν μετανθρωπισμό. Αὐτὸ εἶναι ὕβρις, μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ σημασίαν τῆς λέξεως, δηλαδὴ ἀλαζονεία καὶ παραγνώριση τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λυτρωτικοῦ Του ἔργου στὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀνακαίνιση τῆς φύσεως. Τὰ σύγχρονα ρομπὸτ ἐκφράζουν αὐτὸν τὸν μετανθρωπισμό, τὴν ἀντικατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅτι ἀποξενώνονται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Στὴν παροῦσα εἰσήγησις θὰ προσπαθῆσω νὰ κινηθῶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, ὅπως τὴ διατύπωσε εὐφυῶς ὁ κ. Ἀλέξανδρος Κατσιάρας: «ἡ τεχνολογία δὲν εἶναι μόνο κάτι ποὺ χρησιμοποιοῦμε. Εἶναι καὶ κάτι ποὺ μᾶς χρησιμοποιεῖ... Δὲν εἴμαστε πιὰ χρήστες – εἴμαστε προϊόντα»², μὲ κάποια ἄλλα ἐπιπρόσθετα ἐπιχειρήματα.

1. Ἀπὸ τὴν τεχνολογία στὴν «τεχνητὴ νοημοσύνη-εὐφυΐα»

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν σοφὸ Ἀντισθένη «ἀρχὴ σοφίας ὀνομάτων ἐπίσκεψις»³ πρέπει νὰ δώσω μερικοὺς ὀρισμούς, ὥστε νὰ μὴ ταυτίζεται ἀπολύτως ὁ γενικὸς ὅρος τεχνολογία μὲ τὴ νανοτεχνολογία καὶ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, γιὰ τὸ πολλοὶ συγχέουν αὐτοὺς τοὺς ὅρους.

Μετὰ τὴ γεωργικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση ἡ ἀνθρωπότητα πέρασε στὴ βιοτεχνολογικὴ ἐπανάσταση. Ἡ βιοτεχνολογία ἔχει ὡς βάση τὴ βιολογία καὶ τὶς συναφεῖς ἐπιστῆμες μὲ τὶς σύγχρονες ἐκφάνσεις τους, καὶ οἱ ἐφαρμογὲς τῆς βιοτεχνολογίας ἀφοροῦν πάρα πολλοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Εἶναι ἡ «λευκὴ» βιοτεχνολογία, ἡ «πράσινη» βιοτεχνολογία, ἡ «κόκκινη» βιοτεχνολογία κ.ἄ.

Ὁ συνδετικὸς κρίκος ὅλων αὐτῶν εἶναι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζεται «χρυσὴ» βιοτεχνολογία καὶ εἶναι ἡ ἐπιστῆμη τῆς βιο-πληροφορικῆς.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης μοριακῆς βιολογίας εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν δύο ἄλλων ἐπιστημῶν ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ., δηλαδὴ τῆς γενετικῆς καὶ τῆς βιοχημείας, καὶ οἱ ἐπιστῆμες αὐτὲς δὲν μποροῦν νὰ χωρισθοῦν μεταξὺ τους. Ἐνῶ ἡ μοριακὴ βιολογία

2. Ἀλ. Κατσιάρας, «Εἰσοδικόν», Ἐφημέριος, τεύχ. 4 (Ἰούλιος-Αὐγούστος 2025), σσ. 3-5.

3. Διογένης Λαερτίου, Βίοι καὶ γινῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων, VI, 3· πρβλ. Πλάτωνος Κρατύλος, 384c-d.

κάνει λόγο για τὰ κύτταρα, τὸν πυρήνα τους, τὰ γονίδια, τὸ DNA, ἢ γενετική μηχανική περιγράφει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἡ μοριακὴ βιολογία μπορεῖ νὰ ἐπέμβει σὲ αὐτὸν τὸν ἐσωτερικὸ χῶρο τοῦ πυρήνος τῶν κυττάρων. Αὐτὸ γίνεται καὶ σὲ ἄλλους ἐπιστημονικοὺς χώρους, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν τὰ ἐπιτεύγματα τῆς τεχνολογίας.

Ἡ λέξη *τεχνολογία* δηλώνει «τὸ σύνολο τῶν τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων ποὺ ἀξιοποιοῦνται στὴν παραγωγή ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν». Ἡ λέξη, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς λέξεις *τέχνη* καὶ *λόγος*, δηλώνει τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἰδίως στὴ βιομηχανικὴ παραγωγή. Ἐπίσης, ἀναφέρεται στὴν ἀνάπτυξη συσκευῶν καὶ μηχανισμῶν γιὰ ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς καὶ σχετίζεται μὲ τὶς ἐφαρμοσμένες τέχνες.

Μετὰ τὴν ἀγροτική, βιομηχανικὴ καὶ βιοτεχνολογικὴ ἐπανάσταση φθάσαμε στὴν ψηφιακὴ ἐπανάσταση, ποὺ ἀναφέρεται καὶ ὡς τέταρτη βιομηχανικὴ ἐπανάσταση. Πρόκειται γιὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἀναλογικὴ μηχανικὴ ἢ ηλεκτρικὴ τεχνολογία (κασέτα, πικάπ) στὴν ψηφιακὴ τεχνολογία (ὑπολογιστὴς, ρομπότ). Κεντρικὸ ρόλο σὲ αὐτὴν τὴν ἐπανάσταση ἐπέχει ἡ χρῆση τῶν ψηφιακῶν λογικῶν κυκλωμάτων, στὰ ὁποῖα κέντρο εἶναι ὁ ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς⁴.

Στὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰ. ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους οἱ πρῶτοι ὑπολογιστές, ποὺ στηρίζονταν σὲ μία νέα «νοοτροπία», τὴν ψηφιοποίηση, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ διάφορες ἐκφάνσεις φθάσαμε στὴν ψηφιακὴ τεχνολογία. Ἔτσι, «ἡ τεχνολογία κατάφερε νὰ δημιουργήσει παράλληλα μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο ἕναν ψηφιακὸ κόσμο», φθάσαμε ἀπὸ τὰ Bel (σταθερὸ τηλέφωνο) στὸ cell phone (ὄργάνωση τῆς κινητῆς τηλεφωνίας κατὰ κυψέλες), «ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς σωλῆνες στὶς ὀπτικὲς ἴνες»⁵.

Αὐτὴ ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε τέταρτη βιομηχανικὴ ἐπανάσταση χωρὶς τὴ βοήθεια τῆς νανοτεχνολογίας καὶ τῆς ρομποτικῆς: «Ἡ νανοτεχνολογία εἶναι ἕνας κλάδος τῆς ἐπιστήμης ποὺ προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ νέα ὑλικά (ἀνα-) διατάσσοντας τὰ ἄτομα ἢ μόρια ἢ ὀργανώνοντάς τα σὲ λειτουργικὲς

4. Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου Ἱερόθεος καὶ Σπυρίδων Τρυφωνίδης, πυρηνικὸς Ἱατρός, *Βιοτεχνολογία, Βιοηθική, Βιοθεολογία*, ἐκδ. Ἱεραῶν Μονῆς Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), 2025, σσ. 26-50.

5. Β. Πετρούλεας, *Ὅταν ἡ ἄψυχη ὕλη ἀπέκτησε «νοημοσύνη»*. *Ψηφιακὴ τεχνολογία: προσδοκίες καὶ κίνδυνοι*, ἐκδ. Ἔαρ, Ἀθήνα 2023, σσ. 30-45.

μικροομάδες... Ἡ νανοτεχνολογία ἔχει φέρει ἐπανάσταση στὴν τεχνολογία. Μὲ τὴ βοήθειά της μικραίνουν διαρκῶς οἱ ὑπολογιστές, ἐνῶ αὐξάνει ἡ ὑπολογιστικὴ τους δύναμη»⁶.

Ἐπειτα φθάσαμε στὴν τεχνητὴ «νοημοσύνη», μὲ τὴν ὁποία ἐμπλουτίσθηκαν οἱ ὑπολογιστές «μὲ τὴ δυνατότητα νὰ “συνομιλοῦν” μαζί μας». Ἔτσι, ἡ «τεχνητὴ νοημοσύνη» εἶναι «ἡ προσομοίωση ἀπὸ τοὺς ὑπολογιστὲς τῶν βασικῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης νοημοσύνης: μάθηση (αὐτόνομη ἐν πολλοῖς συλλογῇ πληροφοριῶν καὶ κανόνων γιὰ τὴ χρήση της), σκέψη (χρησιμοποίηση κανόνων γιὰ τὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων), αὐτο-διόρθωση (μὲ τὴ βοήθεια ἐκτενέστερων πληροφοριῶν), λήψη ἀποφάσεων καὶ παράλληλα ἐπεξεργασία γλώσσας, ὁμιλία, ἀκοή, μηχανικὴ ὄραση κ.ο.κ.». Πρόκειται γιὰ προγράμματα «ποὺ μιμοῦνται σὲ ὑπεραπλουστευμένη μορφή τὴν ἐπικοινωνία τῶν νευρῶνων τοῦ ἐγκεφάλου κ.ο.κ. Ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη τρέφεται καὶ γιγαντώνεται μὲ τὴν πληροφορία. Ὅτι εἶναι τὰ καύσιμα γιὰ τὴν ἐνέργεια εἶναι ἡ πληροφορία γι’ αὐτήν», εἶναι τὰ «μεγάλια δεδομένα» (big data), «ἡ μηχανικὴ ἢ βαθιὰ μάθηση», «τὰ νευρωνικὰ δίκτυα». Μὲ τὴ χρήση τῆς τεχνητῆς «νοημοσύνης» γράφονται ἀκαδημαϊκὲς ἐργασίες, δίνονται ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήσεις, γράφονται ποιήματα, μουσικὲς, παιχνίδια κ.ἄ.⁷

Βέβαια, ἔχω ὑποστηρίξει κατὰ καιροὺς ὅτι ὁ ὅρος *τεχνητὴ νοημοσύνη* δὲν ἀποδίδει τὴν πραγματικότητα, διότι διαφέρει ἡ νοημοσύνη στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν εὐφυΐα, ἀφοῦ τόσο κατὰ τὴν ἀρχαία φιλοσοφία ὅσο καὶ κατὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία, ἄλλο εἶναι ὁ νοῦς καὶ ἄλλο εἶναι ἡ λογικὴ. Πρόκειται γιὰ οὐσιαστικὴ διαφορὰ ποὺ χάθηκε, ὅταν μεταφράσθηκαν αὐτοὶ οἱ ὅροι ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα στὴ λατινικὴ καὶ στὴ συνέχεια στὴν ἀγγλική, καθὼς ὑπέστησαν διαφορετικὲς ἀλλαγές.

Ἔτσι, ὁ νοῦς ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα μεταφράσθηκε κατ’ ἀρχὰς στὴ λατινικὴ γλῶσσα ὡς *intellectus* καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα ὡς *intellect*, καὶ ἡ λογικὴ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα μεταφράσθηκε στὴ λατινικὴ ὡς *ratio* καὶ στὴν ἀγγλικὴ ὡς *reason*. Γι’ αὐτὸ πρέπει τὴν

6. Β. Πετρουλέας, Ὅταν ἡ ἄψυχη ὕλη ἀπέκτησε «νοημοσύνη»... ὁ.π.

7. Ὁ.π., σσ. 46-52.

τεχνητή νοημοσύνη να τη χρησιμοποιούμε και να την έννοούμε ως τεχνητή εϋφυΐα⁸.

Φαίνεται λοιπόν ότι από την αναλογική τεχνολογία φθάσαμε στην ψηφιακή τεχνολογία και από εκεί στη νανοτεχνολογία, στην τεχνητή νοημοσύνη-εϋφυΐα και στη ρομποτική. Η προσπάθεια έξομοίωσης της τεχνητής νοημοσύνης-εϋφυΐας με την ανθρώπινη εϋφυΐα, και κυρίως με την ανθρώπινη νοημοσύνη (νοῦς), δημιουργεί πρόβλημα στην ανθρωπολογία, τη χριστολογία και τη σωτηριολογία, από πλευράς της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας και θεολογίας.

2. Ἡ προτεσταντική ἠθική και τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ

Σημειωτέον ότι ὁ τίτλος τῆς εἰσηγήσεώς μου: «Ἡ προτεσταντική ἠθική και τὸ πνεῦμα τῆς σύγχρονης τεχνολογίας, ἦτοι ὁ φετιχισμὸς τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας», παραπέμπει και ὑπενθυμίζει τὸν τίτλο τοῦ ἐμβληματικοῦ βιβλίου τοῦ Max Weber με τίτλο Ἡ προτεσταντική ἠθική και τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ⁹, διότι νομίζω ὅτι σχολιάζει και ἀντιμετωπίζει τὴν ἴδια πραγματικότητα με τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη. Ὁ Max Weber στὸ βιβλίο αὐτὸ ἀναλύει τὰ σχετικὰ με τὸ «πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ» και τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενό του. Δὲν πρόκειται νὰ κάνω πλήρη ἀνάλυση τοῦ θέματος, ἀλλὰ νὰ τονίσω μερικὰ σημαντικὰ σημεῖα ποὺ ἔχουν σχέση με τὸ θέμα ποὺ με ἀπασχολεῖ στὸ παρὸν Συνέδριο.

Ὁ Max Weber (1864-1920) ἦταν Γερμανὸς κοινωνιολόγος ποὺ ἔζησε σὲ μία ἐποχὴ μεγάλων ἀνακατατάξεων. Δίδαξε κοινωνιολογία στὸ Βερολίνο, στὸ Φρεϊμβούργο, στὴ Χαϊδελβέργη, στὴ Βιέννη και στὸ Μόναχο και γνώρισε ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς του, τὰ ὁποῖα προήλθαν ἀπὸ τὴ μετάβαση τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴ γεωργικὴ στὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση.

8. Μητρ. Ναυπάκτου και Ἁγ. Βλασίου Ἱερόθεος, ὁ.π., σσ. 391, 393.

9. M. Weber, Ἡ προτεσταντικὴ ἠθική και τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ, πρόλ.-ἐπιμ. Β. Φίλιας, μετάφρ. Μιχ. Γ. Κυπραῖος, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2006.

Ξεκίνησε ἀπὸ τὴν παρατήρηση ὅτι στὴ μεσαιωνικὴ Δύση οἱ ἐπιστῆμες καὶ οἱ τέχνες ἀπέκτησαν ἕναν ὀρθολογικὸ χαρακτήρα. Σὲ ὅλο τὸν κόσμο καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς ὑπῆρχαν ἔμποροι καὶ μεγαλέμποροι, ἀλλὰ μόνον στὴ Δύση ἀναπτύχθηκε ἕνας καπιταλισμὸς «σὲ τύπους, μορφὲς καὶ κατευθύνσεις, ποὺ δὲν προϋπῆρξαν πουθενὰ ἄλλοῦ». Πάντοτε ὑπῆρχαν ὀργανώσεις καὶ συντεχνίες, ἀλλὰ στὴ Δύση παρατηρήθηκε «ἡ ἔλλογη ὀργάνωση τῆς ἐλεύθερης ἐργασίας σὰν ἐπιχειρησιακὴ μονάδα». Στὶς δυτικὲς κοινωνίες κατὰ τὸν Μεσαίωνα, μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ ἀργότερα μὲ τὸν Διαφωτισμό, παρατηρήθηκε ἡ ἐκλογίκευση τῆς ζωῆς καὶ ἡ ὀρθολογικὴ ὀργάνωση τοῦ βίου. Αὐτὸ ἦταν συνέπεια τῆς θεωρίας ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος εἶναι τὸ κέντρο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Weber συνέδεσε αὐτὴν τὴν ὀρθολογικοποίηση τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐργασίας μὲ τὴν προτεσταντικὴ ἠθική. Ἐρευνώντας τὸ θέμα αὐτό, διαπίστωσε ὅτι ἡ πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶναι κάτοχοι τοῦ κεφαλαίου καὶ ἐπιχειρηματίες, ὅπως καὶ τὰ ἀνώτερα στρώματα τῶν εἰδικευμένων ἐργατῶν καὶ τὸ μορφωμένο προσωπικὸ τῶν ἐπιχειρήσεων, εἶναι προτεστάντες.

Παρατήρησε δηλαδὴ ὅτι οἱ προτεστάντες ἔχουν τὴν τάση νὰ προσελκύνονται ἀπὸ τὰ βιομηχανικὰ ἐργοτάξια καὶ νὰ καταλαμβάνουν διοικητικὲς θέσεις καὶ τὶς ἀνώτερες βαθμίδες τῆς εἰδικευμένης ἐργασίας, κατευθύνοντας τὶς σπουδὲς τους πρὸς ἐκεῖ, ἐνῶ οἱ καθολικοὶ γίνονται χειρῶνακτες, μικροβιοτέχνες ἢ ἀσχολοῦνται μὲ παραδοσιακὰ ἐπαγγέλματα. Ἔτσι, αὐτὸ τὸ πουριτανικὸ πνεῦμα συνδέεται μὲ τὸν καπιταλισμό. Ὁ Weber ὑπενθυμίζει ἀκόμη τὶς συμβουλὲς τοῦ Βενιαμὴν Φραγκλίνου γιὰ τὴν ὀρθολογικὴ ἀνάπτυξη τοῦ χρήματος, ὅπως: «Νὰ θυμᾶσαι ὅτι ὁ χρόνος εἶναι χρήμα», ὅτι «ἡ πίστωση εἶναι χρήμα», ὅτι «τὸ χρήμα ἔχει ἀναπαραγωγικὴ καὶ καρποφόρα φύση», δηλαδὴ ἀναπαράγει χρήμα, ὅτι «ὁ καλὸς πληρωτὴς εἶναι κύριος τοῦ πορτοφολιοῦ τοῦ ἄλλου», κ.ἄ.

Ἔτσι, ὁ Weber κατέληξε στὸ νὰ σημειώσει τὴν ἐπίδραση τῆς σκέψεως τῶν προτεσταντῶν στὴ δημιουργία τοῦ πνεύματος τοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς νοοτροπίας δηλαδὴ τῆς θεοποιήσεως τοῦ χρήματος καὶ τῆς ἐργασίας. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἀνάγει τὸν «ἀπόλυτο προορισμό» στὴ δημιουργία τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τὶς βασικὲς ἀρχές του, ποὺ εἶναι «ὁ

εύσεβιστικός άτομισμός», «ό προτεσταντικός άσκητισμός», «ό ώφελιμισμός». Έτσι, ό έλλογος έπαγγελματισμός προϋποθέτει τόν όρθολογικό τρόπο ζωής και συμπεριφοράς και κρίνεται με κριτήρια ώφελιμιστικά. Αυτά τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα συνιστοϋν τó λεγόμενο «πνεϋμα τοϋ καπιταλισμοϋ», ό Weber δηλαδή δέν κάνει λόγο άπλως για τή συγκέντρωση τών υλικών αγαθών, αλλά για τó πνεϋμα τοϋ όρθολογισμοϋ ποϋ τó διακρίνει, και τó όποιο εΐναι άπόρροια τής προτεσταντικής ήθικης.

Βέβαια, ύπηρξε μεγάλη έπιστημονική συζήτηση πάνω στις άπόψεις τοϋ Max Weber, ποϋ δέν εΐναι άντικείμενο τής παρούσης εΐσηγήσεως. Τó ενδιαφέρον εΐναι ότι ή ήθική τοϋ προτεσταντισμοϋ με τήν όρθολογική και ώφελιμιστική νοοτροπία γέννησε τó «πνεϋμα τοϋ καπιταλισμοϋ»¹⁰.

Άς σημειωθεί έπίσης ότι ό καπιταλισμός εΐναι «τó οΐκονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, ποϋ διαδέχθηκε τή φεουδαρχία». «Βάση τής καπιταλιστικής οΐκονομίας εΐναι ή προσφορά και ή ζήτηση, ένω κύριο γνώρισμά της εΐναι ή άναρχία τής παραγωγής». Ό καπιταλισμός πέρασε άπό τρία διαδοχικά στάδια, ήτοι «τó έμπορευματικό στάδιο», «τó στάδιο τής βιομηχανικής επανάστασης» και «τó χρηματιστικό στάδιο, όταν οΐ βιομηχανίες περνοϋν στόν έλεγχο τών τραπεζικών και χρηματιστικών κεφαλαίων»¹¹.

3. Η προτεσταντική ήθική και τó πνεϋμα τής σύγχρονης ψηφιακής τεχνολογίας

Όσα προηγήθηκαν εΐναι τó κέντρο τής βιομηχανικής επανάστασης. Μπορεί νά φαίνονται ύπερβολικά, αλλά εΐναι ό πυρήνας και τής νέας επανάστασης, τής ψηφιακής, τήν όποία διακρίνει ό όρθολογισμός, ό άτομισμός, ό ώφελιμισμός και ή ευδαιμονία, ποϋ εΐναι σαφή στοιχεία προερχόμενα άπό τήν προτεσταντική ήθική και άποτελοϋν δομικό στοιχείο τής δυτικής κοινωνίας. Σε αυτό πρέπει νά προστεθεί και ό

10. Βλ. τó κεφ. «Ό καπιταλισμός ως γέννημα τής δυτικής μεταφυσικής, κατά τόν Max Weber», στό: Μητρ. Ναυπάκτου και Άγ. Βλασίου Έροθέος, *Γέννημα και θρέμμα Ρωμιοΐ*, έκδ. Έρα Μονή Γενεθλίου τής Θεοτόκου (Πελαγίας), 2000, σσ. 122-184.

11. Άντ. Διαμαντίδης, *Λεξικό τών -ισμών*, έκδ. Γνώση, Άθήνα 2003, σσ. 129-130.

ἔλεγχος πάνω στοὺς ἀνθρώπους καὶ σὲ μικρὲς μονάδες παραγωγῆς, πράγμα ποὺ παρατηρεῖται μὲ τὴ σύγχρονη ψηφιακὴ τεχνολογία μέσα στὴν προοπτικὴ τοῦ πνεύματος τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἡ Σοσάνα Ζοῦμποφ, Καθηγήτρια τῆς Σχολῆς Διοίκησης Ἐπιχειρήσεων τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, στὸ ὀγκῶδες βιβλίο της μὲ τίτλο *Ἡ ἐποχὴ τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ ἀγώνας γιὰ ἓνα ἀνθρώπινο μέλλον στὸ μεταίχμιο τῆς νέας ἐξουσίας*¹², ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα μακροχρόνιας ἔρευνας στὶς πρακτικὲς ποὺ χρησιμοποιοῦν κυρίως οἱ Google, Facebook, Microsoft καὶ ἄλλες ἐταιρεῖες, καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι τὴ σύγχρονη ψηφιακὴ τεχνολογία δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουμε μὲ τοὺς ὅρους καλῆς ἢ κακῆς χρήσεως, ἀλλὰ σὰν μία ἄλλη δυνατότητα ποὺ μᾶς χρησιμοποιοῦν ὡς προϊόντα, γιὰ τοὺς σκοποὺς ποὺ θέτουν.

Ὅπως σημειώνεται σὲ κριτικὲς γραμμένες στὸ βιβλίο, πρόκειται γιὰ μίαν ἀγωνία «ἐν ὄψει τοῦ πιὸ ἐκτεταμένου ἐγχειρήματος καπιταλιστικοῦ ἀποικισμοῦ στὴν ἱστορία, μόνο τούτῃ τῇ φορᾷ ὁ ἀποικισμὸς ἀφορᾷ τὸ μυαλό μας, τὴ συμπεριφορὰ μας, τὴν ἐλεύθερη βούλησή μας, τὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτό» (Zabe Smith). Εἶναι ἓνα βιβλίο ποὺ δείχνει τό «πῶς ὁ ἐγκέφαλός μας ἔχει μετατραπῆ σὲ δεξαμενὴ ἐξόρυξης δεδομένων, ἀλλὰ καὶ πόσο ραγδαία καὶ ριζικὰ μεταβάλλεται κατὰ τὴν διάρκεια αὐτῆς τῆς διαδικασίας». Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι «μιά πράξη αὐτοάμυνας στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ» (Naomi Klein). «Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀριστοῦργημα σπάνιας στοχαστικῆς τόλμης ἔξοχα γραμμένο καὶ βαθιὰ ἐπίκαιρο» (Robert B. Reich).

Τὸ ἐν λόγῳ βιβλίῳ¹³ διαιρεῖται σὲ τρία μέρη καὶ τὸ κάθε μέρος σὲ ἐπὶ μέρους κεφάλαια. Τὸ πρῶτο μέρος ἔχει τίτλο «Τὰ θεμέλια τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ», τὸ δεύτερο μέρος τιτλοφορεῖται «Ἡ προέλαση τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ» καὶ τὸ τρίτο μέρος ἐπιγράφεται «Ἐργαλειοθηρικὴ ἐξουσία γιὰ μίαν τρίτην νεωτερικότητα».

12. Σοσάνα Ζοῦμποφ, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ ἀγώνας γιὰ ἓνα ἀνθρώπινο μέλλον στὸ μεταίχμιο τῆς νέας ἐξουσίας*, μετάφρ. Γ. Μπέτσος, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα ²2020.

13. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τὶς 843 σελίδες τοῦ βιβλίου, μαζί μὲ τὰ περιεχόμενα καὶ τὸ εὔρητήριο, οἱ περίπου 100 σελίδες εἶναι σημειώσεις καὶ παραπομπές. Πρόκειται γιὰ ἓνα βιβλίο πολύχρονης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας.

Ἦδη στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου δίνεται ἡ ἔννοια τοῦ *κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ*:

1. Νέα οικονομικὴ τάξη ἡ ὁποία ἀξιώνει δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας καὶ τῆ μεταχειρίζεται ὡς ἀνέξοδη πρώτη ὕλη στὸ πλαίσιο ὑπόγειων ἐμπορικῶν τακτικῶν ἐξόρυξης δεδομένων, διαμόρφωσης προγνωστικῶν καὶ πωλήσεων 2. Παρασιτικὴ οἰκονομικὴ φιλοσοφία σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ παραγωγὴ ἀγαθῶν καὶ ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν εἶναι στοιχεῖα δομικὰ ἐντεταγμένα σὲ μιὰ νέα ὀλοκληρωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ συμπεριφορικῆς τροποποίησης 3. Ἀνεξέλεγκτη μετάλλαξη τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ ὁποία διακρίνεται ἀπὸ πρωτοφανῆ στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία συσσώρευση πλούτου, γνώσης καὶ ἐξουσίας 4. Τὸ θεμέλιο πλαίσιο λειτουργίας τῆς κατασκοπευτικῆς οἰκονομίας 5. Πρακτικὴ τόσο ἀπειλητικὴ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση τὸν 21ο αἰῶνα ὅσο ἦταν καὶ ὁ βιομηχανικὸς καπιταλισμὸς γιὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον τὸν 19ο καὶ τὸν 20ὸ αἰῶνα 6. Ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας ἐργαλειοθηρικῆς μορφῆς ἐξουσίας ἡ ὁποία ἐπισκιαίνει τὴν κοινωνία καὶ ἐγκαινιάζει ἕνα καινοφανὲς ἐχθρικὸ τοπίο γιὰ τὴ δημοκρατικὴ ἀγορὰ 7. Κίνημα τὸ ὁποῖο στοχεύει στὴν ἐπιβολὴ μιᾶς νέας καθολικῆς τάξης ποὺ θὰ διέπεται ἀπὸ ἀπόλυτη βεβαιότητα 8. Ἀπαλλοτρίωση θεμελιωδῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἡ ὁποία ἐπιγράφεται ἰδανικά ὡς *πραξικόπημα* ἐκ τῶν ἄνω: μιὰ ἀνατροπὴ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας¹⁴.

Τὸ σημαντικό εἶναι ὅτι ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία ποὺ ἐνεργεῖ ὡς *κατασκοπευτικὸς καπιταλισμὸς* μεταχειρίζεται τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία «ὡς ἀνέξοδη πρώτη ὕλη προορισμένη νὰ ἀναχθεῖ σὲ συμπεριφορικὰ δεδομένα». Μερικὰ ἀπὸ τὰ δεδομένα αὐτὰ ποὺ συγκεντρώνονται ἀξιοποιοῦνται γιὰ τὴ βελτίωση ὑπηρεσιῶν καὶ προϊόντων, ἀλλά:

τὰ ὑπόλοιπα χαρακτηρίζονται *συμπεριφορικὸ πλεόνασμα* τὸ ὁποῖο περιέρχεται στὴν κυριότητα τῆς ἐκάστοτε ἐταιρείας καὶ τροφοδοτεῖται σὲ προηγμένες διαδικασίες παραγωγῆς γνωστῆς ὡς «μηχανικὴ νοημοσύνη». Ἀπὸ κεῖ αὐτὸ τὸ πλεόνασμα ἐξάγεται ὡς προϊόντα πρόγνωσης τὰ ὁποῖα προεξοφλοῦν τὸ τί θὰ κάνεις τώρα καὶ στὸ μέλλον – τὸ ἐγγὺς καὶ τὸ ἀπώτερο. Τέλος, αὐτὰ τὰ προϊόντα πρόγνωσης μετατρέπονται σὲ ἐμπορεύσιμα ἀγαθὰ σὲ ἕναν νέο χῶρο διακίνησης συμπεριφορικῶν προγνωστικῶν τὸ ὁποῖο ὀνομάζω *ἀγορὰ συμπεριφορικῆς ἔχβασης*. Αὐτοῦ τοῦ τύπου ἡ ἐμπορικὴ δραστηριότητα ἔχει κάνει βαθύπλουτους τοὺς ἐπιχειρηματίες τοῦ χώρου, μιᾶς καὶ πολλὰς ἐταιρίες εἶναι καθ' ὅλα πρόθυμες νὰ ποντάρουν στὶς ἐπικείμενες ἀποφάσεις μας¹⁵.

14. Σοσάνα Ζοῦμποφ, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ...*, ὁ.π., σ. 13.

15. Σοσάνα Ζοῦμποφ, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ...*, ὁ.π., σ. 21.

Ἔτσι, αὐτὸς ὁ κατασκοπευτικὸς καπιταλισμὸς «γεννᾷ ἕνα νέο εἶδος ἐξουσίας», τὸ ὁποῖο ὀνομάζει «ἐργαλειοθηρία». Πρόκειται γιὰ τὴν «ἐργαλειοθηρικὴ ἐξουσία», ἢ ὁποῖα «γνωρίζει καὶ τροποποιεῖ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ μὲ ἀπώτερο στόχο πάντα τὴν ἐξυπηρέτηση συμφερόντων ἄλλων». Αὐτὴ ἢ «ἐργαλειοθηρικὴ ἐξουσία», «χωρὶς νὰ κάνει χρῆση πολεμικοῦ ἐξοπλισμοῦ ἢ στρατοῦ, καταφέρνει νὰ ἐνσταλάξει τὶς προθέσεις τῆς στοὺς αὐτοματισμοὺς μιᾶς διευρυνόμενης διάχυτης ὑπολογιστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τὴν ὁποῖα συνθέτουν “ἔξυπνες” διασυνδεδεμένες συσκευές, ἀντικείμενα καὶ χώροι»¹⁶.

Στὸ βιβλίο γίνεται διάκριση μεταξὺ τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ, ἀνάλογα μὲ τὶς μεθόδους καὶ «τὸν ἀπώτερο στόχο τῆς συλλογῆς δεδομένων». Καὶ διευκρινίζεται: «Ὅταν μιὰ ἐταιρεία συλλέγει συμπεριφορικὰ δεδομένα ἔχοντας πρῶτα λάβει ἄδεια καὶ μὲ ἀποκλειστικὸ στόχο τὴ βελτίωση ἐνὸς προϊόντος ἢ μιᾶς ὑπηρεσίας, τελεῖ καπιταλισμὸ καὶ ὄχι κατασκοπευτικὸ καπιταλισμὸ».

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι συνήθως ὁ κατασκοπευτικὸς καπιταλισμὸς προμηθεύεται τὴν «πρῶτη ὕλη του» χωρὶς τὴ συγκατάθεση τῶν χρηστῶν ἢ χωρὶς τὴν ἐπίγνωση τῆς συγκατάθεσής τους¹⁷.

Ὁ Μανώλης Ἀνδριωτάκης, στὸ σημαντικὸ καὶ ἐπίκαιρο βιβλίο του μὲ τίτλο *Τεχνητὴ Νοημοσύνη γιὰ ὄλους*¹⁸, ἀναφέρεται στὸ βιβλίο ποὺ ἔγραψε ἡ Σοσάνα Ζοῦμποφ. Γράφει ὅτι τὰ μηχανήματα τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης:

γιὰ νὰ ἀντλήσουν τὸν τεράστιο ὄγκο δεδομένων ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ λειτουργήσουν τὴν ΤΝ (Τεχνητὴ Νοημοσύνη) τους, ἐπιτηροῦν διαρκῶς τὸν κόσμο, στοχεύοντας σ’ ἕνα πολὺ συγκεκριμένο εἶδος δεδομένων ποὺ ὀνομάζεται «συμπεριφορικὸ». Τὰ συμπεριφορικὰ δεδομένα εἶναι πληροφορίες ποὺ ἀφοροῦν αὐτὸ ποὺ λέει τὸ ὄνομά τους: τὴ συμπεριφορὰ μας. Μέσα σ’ αὐτὰ ὑπάρχουν μοτίβα ποὺ ἀποκαλύπτουν τελικὰ τὸ ποιοὶ εἴμαστε. Γιὰ νὰ σᾶς βοηθήσει ἡ ΤΝ νὰ βρεῖτε τὸ κατάλληλο ταίρι, τὴν κατάλληλη θεραπεία, τὴν κατάλληλη ἐπένδυση, τὸ κατάλληλο κατάλυμα, γιὰ νὰ ἀξιολογήσει τὴν πιστοληπτικὴ σας ἰκανότητα, τὸ βιογραφικὸ σας, τὸ ἱατρικὸ σας ἱστορικὸ, θὰ πρέπει νὰ ἔχει παρακολουθήσει τὴ συμπεριφορὰ σας. Οἱ προγνωστικὲς ἰκανότητες τῆς ΤΝ βασίζονται στὴν προηγούμενη συμπεριφορὰ σας. Ὅπως τὰ μέντιουμ πληρώνουν συγγενεῖς ἢ

16. Σοσάνα Ζοῦμποφ, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ...*, ὁ.π., σ. 22.

17. Σοσάνα Ζοῦμποφ, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ κατασκοπευτικοῦ καπιταλισμοῦ...*, ὁ.π., σσ. 13-41.

18. Μ. Ἀνδριωτάκης, *Τεχνητὴ Νοημοσύνη γιὰ ὄλους*, ἐκδ. Ψυχολογία, Ἀθήνα 2022.

φίλους για να άντλήσουν πληροφορίες για τὸ θύμα τους, ἢ τὸ παρασύρουν ὥστε νὰ μοιραστεῖ εὐαίσθητες πληροφορίες, ἔτσι καὶ ἡ ΤΝ μᾶς δελεάζει μὲ ἀνέσεις για νὰ τῆς ἀποκαλυπτόμαστε ὅλο καὶ περισσότερο. Μήπως ὅμως ἔτσι μᾶς χειραγωγεῖ; Αὐτὸς εἶναι ὁ μεγάλος κίνδυνος. Ὅταν κάποιος, μιὰ ΤΝ καὶ μιὰ ΜΜ (Μηχανικὴ Μάθηση) ἐν προκειμένῳ, ἔχει πλήρη γνώση τοῦ ἱστορικοῦ σου, εἶναι σὲ θέση νὰ σὲ καθοδηγήσει. Ἄν τὸ σύστημα τῆς ΤΝ βασίζεται σὲ μιὰ ἀγορά, τότε, ἐκεῖνος ποὺ πληρώνει τὰ περισσότερα ἔχει προνομιακὴ θέση ὄχι μόνο στὶς συνειδητές σου ἐπιλογές, ἀλλὰ καὶ στὶς ἀσυνείδητες. Ἡ ΤΝ μπορεῖ κατ' ἐντολὴ τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς νὰ σὲ κατευθύνει, ὡς ἓνα αὐτόματο, ἐκεῖ ποὺ θέλει. Ὁ κατασκοπευτικὸς καπιταλισμὸς εἶναι ἓνα ἐξαιρετικὰ προσοδοφόρο σύστημα για τοὺς τεχνολογικοὺς κολοσσούς, οἱ ὁποῖοι συσσωρεύουν ἐκπληκτικὸ πλοῦτο, τροποποιώντας συμπεριφορές. Παρέχουν ἐλκυστικὰ προϊόντα καὶ ὑπηρεσίες ποὺ διευκολύνουν τὴ ζωὴ, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζουν ὅλους νὰ πληρώνουμε ἀκριβὸ τίμημα. Οἱ τεχνολογίες ποὺ ἔχουν στὰ χέρια τους στρέφονται ἐναντία στὶς κοινωνίες ποὺ ὑπηρετοῦν. Ἄν θέλουμε ἡ ΤΝ καὶ ἡ ΜΜ νὰ γίνεῖ μιὰ πραγματικὴ δύναμη προόδου καὶ δικαιοσύνης στὸν κόσμο θὰ πρέπει σίγουρα νὰ στρέψουμε τὴν κριτικὴ μας ματιὰ στὸν κατασκοπευτικὸ καπιταλισμὸ καὶ στοὺς κύριους φορεῖς του. Νὰ γείρουμε τὴν πλάστιγγα πρὸς τὸ μέρος τῶν πολιτῶν¹⁹.

Ὁ Βασίλης Πετρουλέας, διδάκτωρ Φυσικῆς, τ. Διευθυντῆς Ἑρευνῶν στὸ Ε.ΚΕ.Φ.Ε. «Δημόκριτος», στὸ βιβλίο του μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο Ὅταν ἡ ἄψυχη ὕλη ἀπέκτησε «νοημοσύνη». Ψηφιακὴ τεχνολογία: προσδοκίες, κίνδυνοι, κάνει πλήρη ἀνάλυση τοῦ θέματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Στὸ βιβλίο αὐτό, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐνδιαφερόντων, ἀναπτύσσει καὶ αὐτὸ ποὺ εἶδαμε προηγουμένως ὡς «ὁ καπιταλισμὸς τῆς παρακολούθησης».

Κατ' ἀρχάς, ὁ Πετρουλέας τονίζει ὅτι τὸ νὰ «μᾶς χορηγοῦν τόσο γενναιόδωρα μηχανὲς ἀναζήτησης, ψηφιακοὺς χάρτες, GPS, βίντεο, κοινωνικὲς διαδικτυακὲς πλατφόρμες, ψηφιακὰ προϊόντα καὶ τὶς ἀτελείωτες ἐφαρμογές ποὺ τὰ συνοδεύουν», ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργεῖται ὁ λεγόμενος «ψηφιακὸς ἑαυτός», δηλαδὴ μιὰ καινούργια πραγματικότητα, «ἡ εἰκόνα ποὺ σχηματίζουν τὰ μηχανήματα για μᾶς». Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας «μετατρέπεται σὲ ψηφιακὰ δεδομένα»²⁰.

19. Μ. Ἀνδριωτάκης, *Τεχνητὴ Νοημοσύνη για ὅλους*, ὁ.π., σσ. 97-98.

20. Β. Πετρουλέας, Ὅταν ἡ ἄψυχη ὕλη.... ὁ.π., σσ. 110-111.

Ἔτσι ἀναπτύσσεται ὁ καπιταλισμὸς τῆς παρακολούθησης. Ἀναφερόμενος στὸ προαναφερθὲν βιβλίο τῆς Σοσάνας Ζοῦμποφ, ὁ Β. Πετρουλέας γράφει:

Ὁ παραδοσιακὸς καπιταλισμὸς ἔπαιρνε ἀκατέργαστη ὕλη ἀπὸ τὴ φύση καὶ χρησιμοποιώντας φθνήγ ἔργασία τὴν μετέτρεπε σὲ ἐμπορικὰ ἀγαθὰ. Τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια ὁ καπιταλισμὸς πῆρε ἀδιόρατα μιὰ σκοτεινὴ στροφή μετατρέπεται σὲ καπιταλισμὸ τῆς κατασκόπησης. Ὑπὸ τὴ νέα του μορφή χρησιμοποιεῖ σάν πρώτη ὕλη τὶς ἀνθρώπινες συμπεριφορές.

Τὰ ἐργοστάσια τοῦ νέου καπιταλισμοῦ ὀνομάζονται «τεχνητὴ νοημοσύνη». Ἐκεῖ εἰσρέει ἡ πρώτη ὕλη –ἀκατέργαστα ἀνθρώπινα δεδομένα– καὶ μετατρέπεται σὲ πληροφορίες γιὰ μᾶς καὶ ἀκόμη πῶς πέρα σὲ προβλέψεις. Προβλέψεις τοῦ τί θὰ κάνουμε στὴ συνέχεια, τί θὰ ψωνίσουμε, τί θὰ ψηφίσουμε, ἂν θὰ ἔχουμε χρήματα νὰ ἐξοφλήσουμε τὸ δάνειο ποὺ ζητᾶμε, πῶς θὰ ἐξελιχθεῖ ἡ κατάσταση τῆς υἰγείας μας... Καὶ αὐτὲς πωλοῦνται στὴ συνέχεια σὲ ἐπιχειρήσεις (διαφημιστές, ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις, πολιτικούς, τράπεζες, ἀσφαλιστικὲς ἐταιρεῖες, βιομηχανίες, ἀθλητικὸς συλλόγους...), σὲ ἓνα νέο πρωτόγνωρο εἶδος ἐμπορίου²¹.

[...]

Ἐὰν ἡ οἰκονομία δὲν μπορεῖ νὰ κινηθεῖ χωρὶς χροῖμα, καὶ ἡ βιομηχανία προβλέφω δὲν μπορεῖ νὰ κινηθεῖ χωρὶς δεδομένα. Καὶ μᾶς ἐφοδιάζουν, σχολιάζει ἡ Ζοῦμποφ, μὲ ἔξυπνα τηλέφωνα, φωτογραφικὲς μηχανές, γυροσκοπία, κομπιούτερ, οἰκογενειακοὺς βοηθοὺς, συνδεδεμένους αἰσθητήρες, γκάτζετς καὶ ἐφαρμογές. Θέλουν νὰ ξέρουν τὴν τοποθεσία μας, τὸ αὐτοκίνητό μας, τὶς διαδρομές μας, τί λέμε καὶ τί κάνουμε μέσα στοὺς τέσσερις τοίχους τοῦ σπιτιοῦ μας, τὶς ἐκπομπές ποὺ παρακολουθοῦμε, τὸ ἱατρικὸ μας ἱστορικόν..., τὸ σύνολο τῆς συμπεριφορᾶς μας. Θέλουν τὴ φωτογραφία μας, τὴ φωνή μας, τὸ τί τρῶμε καὶ τί ἀγοράζουμε, τὸν χρόνο ποὺ ἀφιερώνουν τὰ παιδιὰ γιὰ παιχνίδι καὶ διάβασμα, τὰ... ἐγκεφαλικά μας κύτταρα καὶ τὸ κυκλοφορικὸ μας σύστημα. Τίποτε δὲν ἐξαιρεῖται!

Ὑποτίθεται ὅτι θέλουν νὰ μᾶς ἐξυπηρετήσουν μὲ τὶς ψηφιακὲς τους ὑπηρεσίες. Ἀλλὰ δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ μᾶς, σημασία ἔχει μόνο οἱ ψηφιακὲς μας περιηγήσεις νὰ μποροῦν νὰ μετατραποῦν σὲ χρήσιμα ψηφιακὰ δεδομένα. Τὴν ὥρα ποὺ κάνουμε ἔρευνα μὲ τὶς μηχανὲς ἀναζήτησης τῆς Google, ἡ Google ἐρευνᾷ γιὰ ἐμᾶς!

Καὶ οἱ πολὺ προσωπικὲς πληροφορίες ποὺ συλλέγονται ἀπὸ τὶς ἐφαρμογές ποὺ κατεβάζουμε δὲν σταματοῦν στὴν ἐταιρεία ποὺ μᾶς προμήθευσε καὶ ὑποστηρίζει τὶς ἐφαρμογές, πωλοῦνται σὲ τρίτες ἐταιρεῖες, Facebook, Google κ.ο.κ.

Εἴμαστε στὸν 21ο αἰῶνα καὶ ὁ Καπιταλισμὸς τῆς παρακολούθησης ἔχει εἰσαγάγει μιὰ νέα κοινωνικὴ ἀσυμμετρία στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, πέρα ἀπὸ τὴν ἀνισότητα τοῦ πλοῦτου. Ξέρουν τὰ πάντα γιὰ μᾶς, κι ἐμεῖς δὲν ξέρουμε

21. Ὁ.π., σσ. 115-116.

σχεδόν τίποτε γι' αυτούς – τὰ σχέδιά τους, τὶς μεθόδους τους. Καὶ αὐτὴ ἡ γνώση μετουσιώνεται σὲ ἐξουσία, ἢ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ χειραγώγησή μας²².

Ὅλες αὐτὲς οἱ πλατφόρμες ποὺ συγκεντρώνονται, ἀποθηκεύονται σὲ κέντρα, μὲ δυνατὴ μνήμη καὶ πωλοῦνται σὲ ἑταιρεῖες γιὰ κατασκευὴ διαφόρων προϊόντων, συλλέγουν δεδομένα μὲ ἐθελούσια παράδοση ἀπὸ ἐμᾶς ποὺ χρησιμοποιοῦμε τὰ μηχανήματα ποὺ μᾶς δίνουν δωρεάν. Ἔτσι, ὅπως ἔχει γραφεῖ, «ὁ πιὸ πολύτιμος πόρος τῆς ἀνθρωπότητας δὲν εἶναι πλέον τὸ πετρέλαιο, ἀλλὰ τὰ δεδομένα» τῆς προσωπικῆς μας ζωῆς, τὰ ὁποῖα παραδίδουμε μόνοι μας ἐλεύθερα, χωρὶς νὰ μᾶς τὸ ζητήσῃ κανένας.

4. Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο στὸν μετάνθρωπο

Ἐνα μεγάλο πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι τὸ πῶς ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ κατασκευὴ του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναγέννησή του μὲ τὴν Ἐνανθρώπησιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁδηγήθηκε στὸν μετάνθρωπο, χωρὶς ψυχὴ, χωρὶς σῶμα, χωρὶς Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἀναδημιουργία του εἶναι κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, ὅμως μὲ τὰ νέα δεδομένα ἀντὶ νὰ εἶναι θεούμενος, κυριεύθηκε ἀπὸ τὰ πάθη καὶ ἔγινε δούλος αὐτῶν.

Ὁ ὄσιος Ἰουστίνος ὁ νέος Ὁμολογητὴς (Πόποβιτς) ἔχει καταγράψει τὶς σκέψεις του στὸ ἐξαιρετὸ καὶ προφητικὸ βιβλίον *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος*²³. Ἐπίσης, σὲ ἄλλο βιβλίον του, μὲ τίτλον *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Οἰκουμενισμός*, κάνει σύγκριση μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὁ μακαριστὸς π. Θεόκλητος Διονυσιάτης, προλογίζοντας τὸ δεῦτερον αὐτὸ βιβλίον γράφει ὅτι ὁ π. Ἰουστίνος ἔζησε ἀσκητικῶς στὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ θεολογίαν καὶ ἔτσι «ἐκαθάρθη καὶ ἐφωτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἢ καρδία του, ἠνώθη ἐν ἀγάπῃ μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ νοῦς του, ἐλλαμπόμενος, ἐκινήθη εἰς ὅλας τὰς διαστάσεις

22. Ὁ.π., σσ. 116-117.

23. Ἀρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος, μελετήματα ὀρθοδόξου θεολογίας*, ἐκδ. «Ἀστήρ» Ἄλ. καὶ Εὐ. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1969.

τῶν “ἐπιγείων, ἐπουρανίων καὶ καταχθονίων” καὶ ἤδη κενώνει, ἐν ταπεινώσει, τὰς πνευματικὰς του ἐμπειρίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔχει ἀνακραθῆ ἢ προσληφθεῖσα κατ’ αἴσθησιν Ὁρθόδοξος θεολογικὴ γνῶσις»²⁴.

Συγχρόνως γράφει ὅτι «πρέπει νὰ δοῦμε τὸν π. Ἰουστίνου ὄχι ὡς δογματικὸν διδάσκαλον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ὄσιον καὶ ὡς προφήτην, διότι ζῆ μέσα στὸ φῶς τοῦ Θεοῦ τὴν τραγωδίαν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξαγγέλλει τὴ μοναδικότητα τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου, τὴ μοναδικότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ Εὐρωπαίου ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς Ἀληθείας»²⁵. Ὁ ἅγιος Ἰουστίνος Πόποβιτς, γνώρισε τὸν Εὐρωπαῖο ἄνθρωπο στὴν ἀρχὴ τοῦ 20οῦ αἰ., κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὴν Ἀγγλία, καὶ ἔκρινε μὲ προφητικὸ τρόπο τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς του. Ἐγραφε, μεταξὺ τῶν ἄλλων:

Εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι βρυκολακισμένος φετιχισμὸς, φετιχισμὸς κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἔκδοσιν, δηλαδὴ μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔνδυμα. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Εὐρωπαίου ἀνθρώπου εἶναι ἡ λαιμαργία του ἔναντι τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ φετιχιστικὴ μεταφυσικὴ τοῦ Εὐρωπαίου ἀνθρώπου ἐκδηλοῦται ἐμπράκτως διὰ τῆς φετιχιστικῆς ἠθικῆς. Ὁ παλαιὸς εἰδωλοκρατικὸς φετιχισμὸς εἶχε ὡς χαρακτηριστικὸν τὴν ἀνθρωποφαγίαν. Μήπως ἡ ἀνθρωποφαγία δὲν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ φετιχισμοῦ; Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι πρόκειται περὶ ἀνθρωποφαγίας, ἢ ὅποια φέρει τὸ προσωπεῖον τοῦ πολιτισμοῦ²⁶.

Καὶ συνεχίζει μὲ προφητικὸ λόγο:

Ὁ φανερὸς ἢ κρυφὸς πόθος πολλῶν ἐκ τῶν δημιουργῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεόν. Οὗτοι ἐργάζονται διὰ τὴν ἐπίτευξιν τούτου καὶ διὰ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ διὰ τοῦ νατουραλισμοῦ τοῦ Ρουσῶ καὶ τοῦ νεφελώδους ρομαντισμοῦ, καὶ διὰ τοῦ θετικισμοῦ καὶ ἀγνωστικισμοῦ, καὶ διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς θελησιαρχίας καὶ διὰ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, τῶν δικτατοριῶν καὶ τῶν ἐπαναστάσεων. Οἱ τολμηρότεροι πάλιν μεταξὺ τῶν ἔρριψαν τὸ σύνθημα: Ὁ Θεὸς πρέπει νὰ ἐξοντωθῆ. Καὶ τελικὰ, ὁ πλέον συνεπὴς ἀρχιτέκτων καὶ πλέον εἰλικρινὴς ὁμολογητὴς τῆς εὐρωπαϊκῆς κουλτούρας καὶ πολιτισμοῦ, ὁ Νίτσε ἀπὸ τὴν κορυφὴν τῆς ἀνθρωπομανοῦς πυραμίδος τοῦ ἐγωῖσμοῦ, διεκήρυξε τὸ

24. Ἀρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Οἰκουμενισμὸς, ἐκδ. Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 5-6.

25. Ὁ.π., σ. 7.

26. Ὁ.π., σσ. 149-150.

μήνυμα: «Ὁ Θεὸς ἀπέθανε». Ὅταν δὲν ὑπάρχει ὁ αἰώνιος Θεός, οὔτε ἀθανασία τῆς ψυχῆς, τότε δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἀπόλυτον, τίποτε τὸ πανάξιον, τότε τὸ πᾶν εἶναι σχετικόν, ἐφήμερον, θνητόν²⁷.

Αὐτὴ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Νίτσε ὅτι «ὁ Θεὸς ἀπέθανε καὶ γι' αὐτὸ κή-
ρυττε τὸν ὑπεράνθρωπο».

Ὁ Γερμανὸς Φρίντριχ Νίτσε (1844-1900) ἀρχικὰ σπούδασε θεολογία, στὴ συνέχεια ἀπέριψε τὴ θρησκευτικὴ πίστη καὶ ἐπηρεάσθηκε σημαν-
τικὰ ἀπὸ τὸν Σοπενχάουερ (1788-1860), Γερμανὸ ἰδεαλιστὴ φιλόσοφο, καὶ κέντρο τῆς φιλοσοφίας του ἦταν ἡ βούληση ὡς μεταφυσικὴ ἀρχὴ κατανόησης τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐξέφρασε δηλαδὴ τὴ βουλησιοκρατία. Ὁ Σοπενχάουερ πίστευε ὅτι ὅλες οἱ σωματικὲς καὶ σεξουαλικὲς ἐπιθυμίες δὲν μποροῦν νὰ ἐκπληρωθοῦν ὀλοκληρωτικὰ. Καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Νίτσε διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ «θέληση γιὰ δύναμη». Μέσα σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ ἔγραψε τὸ βιβλίον μὲ τίτλο *Τάδε ἔφη Ζαρατούστρα*. Ὁ Ὑπεράνθρωπος²⁸. Ὁ Ζαρατούστρα εἶναι ζωροάστρης, θρησκευτικὸς προφήτης τῶν Περσῶν καὶ ἰδρυτῆς τοῦ ζωροαστρισμοῦ. Δὲν εἶναι ἀκριβῆς ὁ χρόνος ποὺ ἔζησε, ἀλλὰ τοποθετεῖται μέσα στὸ πέπλο τοῦ μυστηρίου καὶ θεωρεῖται ὅτι ἔζησε σὲ μία μεγάλη χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὸν 18ο μέχρι τὸν 6ο αἰ. π.Χ. Πίστευε σὲ ἓνα ὄν ποὺ ἦταν ἓνα καὶ μοναδικὸ καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοὶ εἶναι δαίμονες. Ὁ Νίτσε στὸ βιβλίον αὐτὸ παρουσιάζει τὴ βασικὴ του ἀρχὴ ὅτι «ὁ Θεὸς ἀπέθανε» καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι «ὑπεράνθρωπος».

Στὸ βιβλίον αὐτό, καὶ μάλιστα στὸν πρόλογο, δίδεται ἡ βάση τοῦ θέματος ποὺ θὰ ἐξετασθεῖ στὴ συνέχεια. Γράφει ὅτι ὁ Ζαρατούστρα σὲ ἡλικία τριάντα ἐτῶν ἄφησε τὴν πατρίδα του καὶ ἀνέβηκε στὸ βουνό, ὅπου ἔζησε δέκα χρόνια μέσα στὴ μοναξιὰ καὶ στὸ τέλος ἄλλαξε ἡ καρδιά του καὶ κάποια αὐγὴ πορεύθηκε στὸν ἥλιο. Στὴ συνέχεια παρουσιάζεται ὁ λόγος του πρὸς τὸν ἥλιο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζήτησε τὴν εὐλογία γιὰ νὰ μεταδώσει αὐτὴν τὴ σοφία ποὺ ἀπέκτησε, καὶ νὰ δύσει καὶ αὐτός, ὅπως ὁ ἥλιος κουβαλάει τὸ φῶς του ὅταν δύει στὸν κάτω κόσμο.

27. Ὁ.π., σ. 151.

28. Φρ. Νίτσε, *Τάδε ἔφη Ζαρατούστρα (ὁ Ὑπεράνθρωπος)*, μετάφρ. Γεωργία Ἀλεξίου-Πρωταίου, ἐκδ. Δαμιανός, Ἀθήνα 1999.

Καὶ καθὼς ὁ Ζαρατούστρα κατέβαινε ἀπὸ τὸ βουνὸ γιὰ νὰ μεταφέρει τὸ φῶς του, τὴν σοφία του στὸν κάτω κόσμο συνάντησε στὸ βουνὸ ἕναν γέρο ἀσκητή. Ὁ Νίτσε περιγράφει μὲ τρόπον δυνατὸ τὴ συνάντηση τοῦ Ζαρατούστρα μὲ τὸν γέρο ἀσκητή. Ὁ γέρος ἀσκητὴς τὸν προέτρεψε νὰ μὴν κατεβεῖ στὸν κόσμο καὶ ὁ Ζαρατούστρα ἀποκρίθηκε ὅτι θέλει νὰ κατεβεῖ γιατί ἀγαπᾷ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἀσκητὴς τοῦ ἀποκρίθηκε ὅτι δὲν ἀγαπᾷ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεό, γιατί ἡ ἀγάπη στὸν ἄνθρωπο θὰ τὸν σκότῳνε. Καὶ τὸν προέτρεψε νὰ μὴν πάει στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ νὰ μείνει στό «ρουμάνι», στὰ δάση, καὶ νὰ εἶναι «μιὰ ἀρκούδα μέσα στὶς ἀρκούδες, ἕνα πουλὶ μέσα στὰ πουλιά».

Ὁ γέρος ἀσκητὴς εἶπε στὸν Ζαρατούστρα γιὰ τὸ πῶς ζεῖ στὸ βουνό: «Τραγούδια πλαστουργῶ καὶ τὰ τραγουδάω, κι ὅταν τραγούδια πλαστουργῶ, γελῶ, κλαίω καὶ μουρμουρίζω: μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸν Θεὸ δοξάζω. Μὲ τραγοῦδι, μὲ κλάμα, μὲ γέλιο, μὲ μουρμουρητά, τὸν Θεὸ ἐγὼ ὑμῶ, ποὺ εἶναι ὁ Θεὸς μου. Ὅμως ἐσὺ ποιὸ δῶρο μᾶς φέρνεις;». Ὁ Ζαρατούστρα χαιρέτησε τὸν ἀσκητὴ καὶ τοῦ εἶπε: «Τὶ θά' χα ἐγὼ γιὰ νὰ σοῦ δώσω! Παράτα με καὶ φύγε. Λοιπὸν, γρήγορα, γιὰ νὰ μὴ σοῦ πάρω καὶ τίποτα!», καὶ χωριάτικα γελώντας, ὅπως γελοῦν δυὸ παιδιὰ.

Καὶ ὅταν ὁ Ζαρατούστρα ἔμεινε μόνος του εἶπε στὴν καρδιά του: «Εἶναι ποτὲ αὐτὸ μπορετό! Ὁ ἅγιος αὐτὸς γέρος δὲν ἀγροίκησε τίποτα μέσα στὸ ρουμάνι του: ὅτι ὁ Θεὸς πέθανε!».

Ἐπειτα ὁ Ζαρατούστρα ἔφθασε στὴν πλησιόχωρη πολιτεία «ἔσμιξε πλῆθος πολὺ μπουλουκισμένο στὴν πλατεία» καὶ μίλησε στὸν λαό:

Σᾶς εὐαγγελίζομαι τὸν ὑπεράνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ ξεπεράσουμε... Κι ὁ μεγαλύτερος σοφὸς σας, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ σύνδεση ἀλλοπρόσαλη, μπάσταρδη, ἀπὸ φυτὸ ἢ φάντασμα. Κι ὅμως μήπως ἐγὼ σᾶς λέγω νὰ γίνεσαι φυτὸ ἢ φάντασμα; Ἐγὼ σᾶς εὐαγγελίζομαι τὸν ὑπεράνθρωπο. Ὁ ὑπεράνθρωπος εἶναι ἡ καταξίωση τῆς γῆς. Ἡ θέλησή σας ἂς πεί, ὁ ὑπεράνθρωπος ἂς καταξιώσει τὴ γῆς.

Σᾶς ἐξορκίζω ἀδελφοί μου, μείνετε πιστοὶ στὴ γῆς, καὶ μὴ πιστεύετε ὅσους μιλοῦν γιὰ ὑπεργήινες ἐλπίδες. Αὐτοὶ εἶναι δηλητηριαστές, τὸ ξέρουν, δὲν τὸ ξέρουν. Περιφρονητὲς τῆς ζωῆς εἶναι, ἐτοιμοθάνατοι καὶ φαρμακωμένοι κι ἡ γῆς τοὺς βαρέθηκε πιά: ἂς ἐξαφανιστοῦν λοιπὸν. Ἀλλὰ τὸ ἔγκλημα κατὰ τοῦ Θεοῦ

είναι τὸ πιὸ φρικτό, μὰ πέθανε ὁ Θεὸς καὶ πεθάναν μαζί κι ὅσοι ἐναντίον του ἐγκληματοῦσαν»²⁹.

Αὐτὴ εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ «θανάτου τοῦ Θεοῦ» καὶ τοῦ «ὑπερ-ανθρώπου», ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς χωρὶς Θεὸ καὶ μὲ ὑπεράνθρωπο ποὺ καταλήγει στὸν μετάνθρωπο!

5. Ποιμαντική ἀντιμετώπιση

Ἀπὸ ὅλα ὅσα προηγήθηκαν εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ θέμα τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας –καὶ περισσότερο τῆς τεχνητῆς εὐφυΐας καὶ τῶν ρομπότ– μέσα ἀπὸ τὴ θεολογία της. Ἡ Ἐκκλησία ἐργάζεται μὲ δύο βασικοὺς τρόπους: ὁ ἓνας εἶναι νὰ ὁμολογεῖ τὴν ἀποκαλυφθεῖσα πίστη τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο καὶ ὁ ἄλλος νὰ ποιμαίνει τὸν ἄνθρωπο κάθε ἐποχῆς.

Βεβαίως, μία βασικὴ ἀρχὴ εἶναι νὰ συστήσει στοὺς ἄνθρώπους νὰ κάνουν καλὴ χρῆση τῶν ἐφευρέσεων τῆς ἐπιστήμης καὶ ὄχι παράχρησῆς της. Αὐτὸς εἶναι ἓνας γενικὸς κανόνας, ἀλλὰ στὴν προκειμένη περίπτωση, ποὺ διὰ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας ὑποδουλώνεται ὁ ἄνθρωπος στὰ διάφορα κέντρα καθοδήγησης, πρέπει νὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ τὴν πνευματικὴ του ἐλευθερία. Καὶ μάλιστα αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεῖ ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν τεχνητὴ εὐφυΐα ποὺ μέσα της κρύβει τὸν ἰδὸ τῆς αὐτοθέωσης, τὴν ὕβριν τοῦ ἀνθρώπου στὸ νὰ προχωρήσει στὸν μετάνθρωπο, ποὺ δὲν θὰ ἔχει οὔτε ψυχὴ, οὔτε σῶμα, ἀλλὰ νευρωνικὰ δίκτυα καὶ μηχανικὴ μάθηση, ἢ μηχανὴ Τιούρινγκ, τὴν αὐτόματη μηχανὴ ποὺ ὁμοιάζει μὲ «τὴ λογικὴ ἐνὸς ἀλγορίθμου», ποὺ ἦταν «ὁ πρῶτος ὑποδοχέας» τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης.

Ἡ τεχνητὴ εὐφυΐα, κυρίως τὰ ρομπότ, κατασκευασμένη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ὁμοιάζει ἢ ἀποβλέπει στὸν μετάνθρωπο, σκοπεύει στὴν «ψηφιακὴ ἀθανασία», στὴν «ἀποκαλυπτικὴ τεχνητὴ νοημοσύνη» ποὺ θὰ χρησιμοποιεῖται στὴ λατρεία γιὰ νὰ ἀντικαταστήσει τὴ θεία Λειτουργία, τὴ θεία Κοινωνία, τὸ κήρυγμα καὶ βέβαια ἀποβλέπει στὰ «εἰκονικὰ σώματα» ποὺ ζοῦν «στὴν αἰώνια εὐδαιμονία».

29. Φρ. Νίτσε, *Τάδε ἔφη Ζαρατούστρα (ὁ Ὑπεράνθρωπος)*, ὁ.π., σσ. 9-13.

Αὐτὸ δὲν εἶναι μία φοβία ἔναντι τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου, ἀλλὰ εἶναι ὑπευθυνότητα ἔναντι τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ. Δὲν πρόκειται γιὰ μία ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν μας, τὶς ὁποῖες μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσουμε, ἀλλὰ γιὰ μία νέα δουλεία τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρνήσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Θεόδωρος Καροῦνος, ἐρευνητὴς στὸ Ἐθνικὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο καὶ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἀνοιχτῶν Τεχνολογιῶν, σὲ ἄρθρο του μὲ τὸ σαφὲς ἐρώτημα «Πόσο εὐφυεῖς εἶναι πράγματι οἱ μηχανές;», παρουσιάζει τὴ διαφορὰ μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ μηχανῶν.

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ κάνει διάκριση μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης εὐφυΐας καὶ τῆς τεχνητῆς εὐφυΐας σὲ τέσσερα ἰδιαιτέρως σημεῖα:

Πρῶτον, οἱ ἄνθρωποι μαθαίνουμε τὸν κόσμο ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς γεννήσεώς μας «μέσα ἀπὸ ἐμπειρίες, αἰσθήσεις καὶ ἀλληλεπίδραση μὲ τὸν κόσμο γύρω μας», ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ τὰ περιβάλλοντά μας. Ἀντίθετα, ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη ἐκπαιδεύεται ἀπὸ «τεράστιες ποσότητες κειμένων» μὲ «χρῆση στατιστικῶν δεδομένων», τῆς λείπει ἡ «ἄμεση ἐπαφή» μὲ ἀνθρώπους.

Δεύτερον, ἓνα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ἀνθρωπίνης νοημοσύνης-εὐφυΐας εἶναι «ἡ συνείδηση καὶ ἡ αὐτοαντίληψη-ἡ ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ», ὅτι γνωρίζει τὸν ἑαυτό της. Ἀντίθετα, ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη «δὲν ἔχει συνείδηση οὔτε αὐτογνωσία», δὲν ἔχει δικές της ἐμπειρίες καὶ βιώματα, ἀλλὰ ἀπλῶς λαμβάνει πληροφορίες ἀπὸ ἔξω, δέχεται ἔξωθεν δεδομένα.

Τρίτον, «ἡ ἀνθρώπινη εὐφυΐα περιλαμβάνει τὴν ἱκανότητα γιὰ κρίση καὶ λογικὴ σκέψη». Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ μικρὴ του ἡλικία, καθὼς ἀναπτύσσεται ὁ ἐγκέφαλός του καὶ μαθαίνει τὴ γλῶσσα, ἀναπτύσσει καὶ τὴ λεκτικὴ σκέψη (συνδυασμὸς γράμματος καὶ ἀκοῆς) καὶ κριτικὴ κρίση. Ἀντίθετα, ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη «δὲν ἔχει πραγματικὴ κατανόηση ἢ κρίση», ἀλλὰ ἀπαντᾷ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔμαθε ἀπὸ τὰ «δεδομένα» ποὺ τῆς ἔδωσαν, χωρὶς νὰ καταλαβαίνει τὸ νόημά τους.

Τέταρτον, ὁ ἄνθρωπος ἔχει δημιουργικότητα πού «εἶναι μοναδική, γιὰτὶ πηγάζει ἀπὸ τὴ φαντασία, τὰ συναισθήματα καὶ τὶς ἐμπειρίες του». Ἀντίθετα, ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη «δημιουργεῖ» ἀπαντήσεις μὲ

τὸν συνδυασμὸ στοιχείων ποὺ τῆς ἔχουν δώσει «χωρὶς πραγματικὴ φαντασία ἢ συναισθήματα», δηλαδή δὲν πρωτοτυπεῖ.

Καὶ ὁ ἀρθρογράφος καταλήγει ὅτι ἡ «εὐφυΐα» τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης εἶναι «ποιοτικὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη». «Τὰ μεγάλα γλωσσικὰ μοντέλα λειτουργοῦν χωρὶς ἐπίγνωση καὶ παραμένουν μηχανεὲς χωρὶς προσωπικὴ σκέψη». Ἔτσι, «ἡ ἀνθρώπινη νοημοσύνη παραμένει μοναδική, ἐπειδὴ συνδυάζει ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ μὲ ἓναν τρόπο ποὺ καμία τεχνητὴ νοημοσύνη δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπαραγάγει. Ἴσως γι' αὐτό, ὅσο ἐξελιγμένες κι ἂν γίνουν οἱ μηχανεὲς, ὁ ἄνθρωπος παραμένει τὸ μέτρο τῆς νοημοσύνης»³⁰.

Ἔτσι, ἡ σύγχρονη τεχνολογία δὲν ἔχει μόνον μέσα τῆς τὸν ἰδὸ τῆς αὐτοθεώσεως, ἀλλὰ μολύνει καὶ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν ἀναζήτηση τῆς δικῆς του αὐτοθεώσεως, ποὺ ἦταν τὸ πρόβλημα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.

Ἡ Ἐκκλησία θὰ διδάσκει τὰ παιδιά τῆς ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ κάνουν καλὴ χρῆση ὅλου τοῦ κόσμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ συνιστᾷ τὸν κίνδυνο τῆς αὐτοθεώσεως ἀπὸ τοὺς ἰοὺς τοῦ ἀντιθεϊσμοῦ καὶ ἀπανθρωπισμοῦ· μὲ τὴ χρῆση δηλαδή δὲν μποροῦν νὰ καταφάσκουν ἓναν αὐτοθεοποιημένο πολιτισμό.

Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο πρέπει νὰ θέτει ὀρθόδοξες θεολογικὲς προοπτικὲς, ἀφοῦ ἡ θεολογία εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐνα βασικὸ σημεῖο εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι θεολογικὸ ὄν, εἶναι «θεοδιψασμένος», πεινᾷ καὶ διψᾷ γιὰ τὸν Θεό· ἀπὸ τὴ δημιουργία του ἔχει τὴν ὁρμὴ νὰ πορευθεῖ ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα στὸ κατ' ὁμοίωσιν, καὶ αὐτὸ γίνεται ἐν Χριστῷ, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μὲ ὀρθόδοξες προϋποθέσεις, δηλαδή τὴν κάθαρση, τὸν φωτισμὸ καὶ τὴ θέωση, ἔχει σκοπὸ νὰ γίνῃ θεούμενος. Ὁ θεούμενος ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ διακρίνει τὰ ὅρια μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, θεώσεως κατὰ χάριν καὶ αὐτοθεώσεως παρὰ φύσιν, μεταξὺ χρήσεως ἀλλὰ καὶ μὴ χρήσεως.

Ἐπειδὴ ἡ χριστιανικὴ ζωὴ ἔχει θετικὸ καὶ ἀρνητικὸ χαρακτήρα, δηλαδή τὴ χριστολογία καὶ τὴ δαιμονολογία, ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται κατὰ τῶν δυνάμεων τῆς ἀντιθεΐας καὶ μετέχει τῆς Χάριτος τοῦ

30. Θ. Καροῦνος, «Πόσο εὐφυεῖς εἶναι πράγματι οἱ μηχανεὲς;» *Τὰ Νέα*, 17-18 Μαΐου 2025.

Θεοῦ. Ἔτσι πρέπει νὰ ἀγωνισθεῖ ἐναντίον τοῦ συγχρόνου νιτσεισμοῦ, ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν προτροπή «θέληση γιὰ δύναμη» καὶ νὰ τὴν καθορίζει ὡς «θέληση γιὰ νόημα ζωῆς».

Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο βλέπω ὅλη τὴ νοοτροπία τοῦ συγχρόνου ὀρθοδόξου χριστιανοῦ, τὸ νὰ ἀγωνίζεται ἐναντίον τῆς αὐτοθεώσεως καὶ νὰ πορεύεται τὴν ὁδὸ τῆς θεώσεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὅπωςδὴποτε ἀπαιτεῖται ἀντίσταση στὸν σύγχρονο φετιχισμό, ποὺ ὀριοθετεῖται ὡς ἡ τάση θεοποιήσεως μερικῶν ἀντικειμένων καὶ ἀποδόσεως σὲ αὐτὰ μιᾶς μυστικιστικῆς δυνάμεις, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ ρομπότ. Στὴν ἀρχαία ἐποχὴ οἱ πρωτόγονες θρησκείες, τὰ φετίχ, ἦταν ἓνα ἀντικείμενο λατρείας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Στὴ σημερινή «κοινωνία τῆς ἐμπορευματοποίησης» ὑπάρχει ὁ ὅρος φετιχισμὸς τοῦ ἐμπορεύματος, «ποὺ σημαίνει τὴ θεοποίηση τοῦ ἐμπορεύματος καὶ τῆς κατανάλωσης»³¹.

Ἄν ἡ σύγχρονη ψηφιακὴ τεχνολογία, ἰδίως ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη καὶ τὰ ρομπότ τείνουν νὰ γίνουν φετίχ, τότε ἀπαιτεῖται ἄσκηση, ψηφιακὴ νηστεία καὶ ἐγκράτεια, ἡσυχαστικὸς ἀγώνας, τὸν ὁποῖο θὰ κάνουν κυρίως οἱ μοναχοὶ καὶ ὅσοι εἶναι ἐραστὲς αὐτῆς τῆς προϋπόθεσης γιὰ τὴ θέωση καὶ ὄχι γιὰ τὴν αὐτοθέωση, ὅπως δυστυχῶς ἔκαναν οἱ Πρωτόπλαστοι.

SUMMARY

Protestant Ethics and the Spirit of Modern Technology, namely the Fetishism of Digital Technology

By Metr. of Nafpaktos and St. Vlassios Hierotheos (Vlachos), *Prof.*
Antiochian House of Studies (U.S.A.)

Modern digital technology must be taken seriously. It is, of course, essential that it be put to good use, but above all we must see the arrogant insolence that distinguishes it and the neo-fetishism that characterizes it.

31. Ἄντ. Διαμαντίδης, ὁ.π., σσ. 299-300.

First of all, technology is not the same as what is called nanotechnology and “artificial intelligence – artificial cleverness”. In particular, digital technology and “artificial intelligence” can converse with human beings by means of computers, and equal, or even surpass, human cleverness, but also human beings themselves.

Next, modern digital technology reminds us of Max Weber’s book *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, because it acts as a sort of contemporary “surveillance capitalism”, which creates “a new kind of power” and modifies human behaviour to serve the purpose of others. In this way, without being aware of it, we are led from humans to superhumans and modern neo-fetishism.

The Church, in addition to emphasizing good use as opposed to abuse, exercises, or ought to exercise, a special pastoral ministry towards human beings, so that, on the one hand, they themselves do not become modern digital products, and, on the other hand, they remain theological beings who hunger and thirst for God and make their way towards being in the divine likeness, to deification and not to self-deification, which is the essence of the ancestral sin. This is the aim of Orthodox theology.